

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 49, Yıl/Year: 2024 (Haziran/June)

**John Best. *Bilişsel Psikoloji*. çev. Rüçhan Gökdağ. Ankara:
Eğiten Kitap Yayınları, 2021, 351 s.**

Değerlendiren/Reviewed by

Üsame Balıkcı

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı –
Res. Asst., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Psychology of
Religion

usamebalicki@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6095-4151>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 02/02/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 29/04/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2024

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Öz

Bilişsel Psikoloji başlığıyla bu yazıda değerlendirmeye konu olan eser, alanın önde gelen isimlerinden biri olan John Best tarafından kaleme alınmıştır. Bilişsel psikoloji, ikinci dünya savaşından sonra bilgisayar teknolojisi ve bilgi işlem teorileri alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak gelişmiş bir alandır. Bu alanın temel hedefi, zihinsel süreçleri, davranışların altta yatan nedenlerinden yola çıkarak incelemektir. Değerlendirmeye konu olan eser, bu bağlamda, bilişsel psikoloji ile akademik düzeyde ilgilenenlere yönelik alternatif bir kaynak sunmak üzere telif edilmiştir. Değerlendirmemizde eserin konu ve amacı, dil ve üslubu, yöntem ve içeriği gibi alt başlıklar üzerinden sistematik bir inceleme yapılacaktır. Eserde müellifin takip ettiği tasnif, üslup ve yöntem dikkate alındığında söz konusu eserin özellikle ders kitabı olarak öğrencilere ve bilişsel psikoloji ile akademik düzeyde ilgilenen kişilere hitap ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Bilişsel Psikoloji, Bilgi İşlem, Bilginin Yapısı.

Abstract

The work under review, titled *Cognitive Psychology*, is authored by one of the prominent figures in the field, John Best. Cognitive psychology has evolved parallel to the developments in computer technology and information processing theories, particularly after the Second World War. The primary goal of this field is to examine mental processes by delving into the underlying causes of behaviors. In the context of cognitive psychology, the reviewed work is crafted to provide an alternative resource for those academically engaged with the field. Our evaluation will systematically examine aspects such as the subject and purpose, language and style, method, and work content. Considering the classification, style, and method used by the author in the work, it is evident that the material is particularly tailored for students and individuals engaged with cognitive psychology at an academic level, potentially serving as a textbook.

Keywords: Psychology of Religion, Cognitive Psychology, Information Processing, Structure of Knowledge.

Tarih boyunca insanoğlu birçok olgu ve olayı inceleme konusu yapmıştır. En eski çağlardan beri merak edilen ve çeşitli açılardan incelemeye konu olan unsurlardan biri şüphesiz ki insanın kendi varlığıdır. Bedeni, ruhu, aklı, duygusu, düşüncesi, hayal ve rüyalarıyla birlikte insan gerek felsefi gerek dini öğretilerde kendisine yer bulmuştur. Öyle ki insanın kendisini tanıması dini öğreti açısından inandığı varlıkla ilişkisi için temel bir koşul, felsefi gelenek açısından ise en temel erdem olarak değerlendirilmiştir. 17. ve 18. yy.'da bilimsel paradigmanın değişmesi ile birlikte bilimin pozitivist ilkeleri doğa bilimleri yanında insan ve toplum bilimlerinde de geçerli olmuş ayrıca felsefe çatısı altında inceleme konusu olan birçok alan farklı disiplinlere ayrılmıştır. Böylece insan incelemesi kendisine özgü bir yöntem ile psikoloji adı altında müstakil bir uğraş haline gelmiştir. Döneminin egemen bilimsel karakteri sebebiyle psikoloji 20.yy.'ın ortalarına kadar daha çok davranışçılık (behaviorism) ve psikanaliz kuramları çerçevesinde insanı ele alıp incelerken insanlığın tecrübe ettiği bazı kritik olaylar ve dönemsel gelişmeler neticesinde insanın bilgiyi anlama süreçlerine ve zihinsel faaliyetlerine odaklanan bilişsel psikoloji gelişmeye başlamıştır.

Bilişsel psikoloji, doğrudan zihni incelemek anlamında olmasa da gözlemlenebilir davranışlardan yola çıkarak altta yatan zihinsel süreçleri incelemeye

çalışması nazarıyla bilişsel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu yazıda değerlendirilecek olan eser de söz konusu bakış açısıyla John B. Best tarafından kaleme alınmış olan ve bilişsel psikolojinin araştırma alanları hakkında bilgi veren "Bilişsel Psikoloji"dir. Eser 2021 yılında Rüçhan Gökdağ'ın çevirisiyle Eğitim Kitap yayıncılığı kanalıyla okurlarıyla buluşmuştur.

Kitabın Konusu ve Amacı

İlki giriş olmak üzere toplamda altı bölüm ve on iki üniteden oluşan eser, içeriği açısından değerlendirildiğinde bilişsel psikolojinin araştırma alanları olan dikkat, hafıza, hatırlama, bilginin organizasyonu, dil, muhakeme ve problem çözme gibi başlıkları konu edindiği görülmektedir (s. 12-13). Buradan anlaşıldığı kadarıyla kitabın amacı -giriş bölümündeki birkaç paragraflık kökensel açıklamaları dışarıda tutacak olursak- bilişsel psikolojinin felsefi temeli veya psikolojik kuram olarak teşekkülü hakkında bilgi vermek değildir. Kitap daha çok farklı zihinsel süreçler üzerine literatürde yer alan çalışmalara dayalı bir akademik derleme görüntüsü arz etmektedir.

Kullanılan Yöntem

Ele alınan eser, temelde bilişsel psikolojinin ana konularını anlatmak üzerine kurgulanmıştır. Fakat eserin herhangi bir yerinde izlenecek yöntem, hedeflenen çıktılar, telif etme amacı gibi bilgilerin paylaşıldığı bir bölüm bulunmamaktadır. Yazar, giriş bölümü olarak adlandırdığı birinci üniteye doğrudan 'bilişsel psikoloji neyi inceler' sorusunu yanıtlayarak başlamış ve kısaca araştırma alanlarını zikrettikten sonra bilişsel psikolojinin Wundt'a (1832-1920) dayanan kökleri ve insan zihninin bilgisayara benzetilmesi ile başlayan araştırma serüveni hakkında bilgi vermiştir. Akademik araştırma literatürünün sunulduğu, konuyla spesifik olarak ilgilenenlerin istifade edeceği nitelikteki bir eser için amaç ve yöntem gibi hususların yer aldığı bir giriş bölümünün bulunmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca eserde, ele alınan meseleler hakkında genel bir değerlendirme içeren bir sonuç bölümü de bulunmamaktadır. Her ne kadar eser, bilişsel psikolojinin ana konularını farklı deneysel çalışma yöntem ve çıktıları üzerinden anlatan derleyici bir araştırma karakterine sahip olsa da genel bir sonuç bölümünün yer alması gerekirdi. Buna karşın bazı bölümlerde alt başlıklarla ilgili özet mahiyetinde bilgiler verildiği görülmektedir. Bu durum ele alınan konunun anlaşılmasına katkı sağlayan olumlu bir özelliktir.

İçerik Analizi

Bu kısımda eserin muhtevası genel hatlarıyla ortaya konacak ve değerlendirilecektir. Daha önce dile getirildiği üzere eser, ilki 'giriş' bölümü olmak üzere toplamda altı bölüm ve her bölümün altında yer alan üniteler ile birlikte on iki üniteden oluşmaktadır. Eserin planına göre ikinci, üçüncü, dördüncü ve

altıncı bölümler iki üniteden oluşuyorken birinci bölüm tek, beşinci bölüm ise üç üniteden oluşmaktadır.

“Algı” başlıklı ikinci bölüm “Dikkat ve Örüntü Hatırlama” ile “Gelişmiş Bilişsel Süreçlere Bakış” ünitelerini içermektedir. Bu bölümde dikkatin tanımı, dikkat teorileri, dikkat ile deneyimin buluşması ile ortaya çıkan otomatik dikkat, günlük hayatta dikkatin ne işe yaradığı ve algıya yönelik farklı bakış açıları ele alınmıştır. Yazar burada herhangi bir tanım veya teoriyi benimsememekte konuyla ilgili farklı görüşleri serdetmekle yetinmektedir. Buna göre dikkat, farkındalığın sürece dahil olup olmamasına göre farklı anlamlarda kullanılabilir. Özel olarak seçici dikkat şeklinde bir kavramsallaştırmaya gidilmesi bu açıdan mümkündür. Eserde geçtiği üzere bireyin duyulur nesnelere algılamasında dikkat sürecini açıklayan süzme (boğaz), azaltma, geç seçim ve kapasite teorileri mevcuttur. Yazar söz konusu teorileri kısaca açıkladıktan sonra birinin diğerine göre artı ve eksi noktalarını dile getirerek okuyucu açısından diyalektik bir anlamlandırma sürecine katkı sağlamaktadır.

Bir işlem üzerinde gerekli deneyim miktarına ulaşıldığında artık algı otomatikleşmekte, bilinçte var olan geçmiş deneyim örüntüleri sayesinde algı daha az eforla gerçekleştirilebilmektedir. Bu tarz gelişmiş bilişsel süreçler, iki temel yaklaşım ile yorumlanmaktadır. Yapısalcı yaklaşım, algının gerçekleşmesi için sinir sistemi ve bilişsel süreçlerin düzenleme yapması gerektiğini ifade ederken bir diğer yaklaşım olan direkt yaklaşıma göre sinir sisteminin herhangi bir müdahalesine ihtiyaç duyulmadan doğrudan nesnelere zihne yansıtılması şeklinde algı süreci işlemektedir. Yazar burada her bir yaklaşımla ilgili önde gelen isimlerin çalışmalarından örnekler sunmuştur (s. 60-80). Ancak akabinde algı süreciyle doğrudan alakası olmayan imgeler konusuna geçerek bir nesnenin boyutu ile zihinde kapladığı alan arasındaki ilişkiye değinmiştir. Bu durum, konunun genel akışına zarar verdiği gibi, birçok isim, teori ve çalışmanın zikredildiği bir bağlamda doğrudan ilgili olmayan bir konunun zikredilmesi nedeniyle bir miktar da kafa karıştırıcıdır.

“Hafıza” başlıklı üçüncü bölüm “Hafızanın Yapısal Hesapları” ile “İnsan Hafızası: İşleme Yaklaşımı” ünitelerini içermektedir. Bu bölümde öncelikle bilgi işleme yaklaşımından bahsedilmektedir. Bilgi işleme, hafızada kodların yaratılması, kaydedilmesi, geri çağırılması ve engellenmesi süreçlerini anlatan bir yaklaşım olup bilişsel psikoloji literatüründe genel geçer bir geçerliliğe sahiptir. Yazar öncelikle söz konusu yaklaşımın temel kavramlarını (duyusal kayıt, kısa süreli ve uzun süreli bellek, otobiyografik ve episodik hafıza, unutma mekanizması gibi) ele aldıktan sonra bölümün ikinci ünitesinde kodlama, depolama ve geri getirme süreçlerini ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır.

Bu bölümün değerlendirilmesinde göze çarpan ilk husus, anlatımda zaman zaman bahsi geçen deneysel araştırmaların tablo ve şekillerinin görsel olarak sunumudur. Bu şekilde yazar oldukça soyut ve matematiksel olan

araştırma formlarını okuyucu nezdinde somutlaştırarak kavrayışa katkı sağlamaktadır. Değerlendirmede dikkat çeken bir diğer husus muhtemelen çeviriden kaynaklanan kısaltma ifadeler ile ilgili bir problemdir. Şöyle ki eserde kısa süreli ve uzun süreli bellek için çoğunlukla İngilizcedeki kısaltma ifadeleri olan STS ve LTS kullanılmıştır (s. 109). Bir yerde ise aynı cümle içerisinde birinin İngilizcedeki kısaltması (STS) diğerinin Türkçedeki kısaltmasınının (USB) kullanıldığı görülmektedir (s. 94). Bu durum eser genelinde bir tutarsızlık meydana getirmiştir. Çeviri olan bu eserde İngilizce yerine Türkçe kısaltmaların kullanılması daha bütüncül ve tutarlı olurdu.

“Bilginin Organizasyonu” başlıklı dördüncü bölüm “Bilginin Yapısı: Sembolik Yaklaşım” ile “Bilginin Yapısı: Bağlantısal Yaklaşım” ünitelerini içermektedir. Bu bölümde yazar bilgi organizasyonu bağlamında iki ayrı yaklaşımı ele almadan önce, bilginin hatırlanması ve geri getirilmesi durumlarında zihinde meydana gelen değişiklikleri ve bu sürece etki eden faktörleri irdeleyen araştırmalara atıfla konuya genel bir giriş yapmaktadır. Akabinde organizasyon yaklaşımlarından biri olan sembolik şebeke yaklaşımını ele almakta; şebeke modeli varsayımı, öğretilebilir dil kavrayıcısı varsayımı, yayılan aktivasyon varsayımı ve DUK-A modeli gibi örnekler bağlamında konuyu işlemektedir. Önceki bölümler ile karşılaştırıldığında bu bölümde daha teknik bir anlatım tonunun hâkim olduğu görülmektedir. Yazar burada yine diyalektik anlatım tarzını sürdürmekte ve serdettiği alternatif yaklaşımları birbirleri ile mukayese etmektedir. Ancak bölüm sonunda yer alan “bilgi temsili ve geri getirme” ile “konuşma seslerinin organizasyonu” hakkındaki alt başlıklar bölüm için zaten karışık olan bir kompozisyonda fazlalık oluşturmaktadır. Bu açıdan bölüm başlıkları ile bölümde ele alınan hususlar arasında kısmi bir uyumsuzluk olduğu söylenebilir.

“Lisan” başlıklı beşinci bölüm “Lisanın Yapısı”, “Konuşma ve Lisan Algısındaki Bilişsel Süreçler” ile “Lisan Öğrenimi ve Bilişsel Gelişim” ünitelerini içermektedir. Kitabın üç üniteden oluşan tek bölümü olarak öne çıkan bu bölüm, alt başlıklar ve başlıklar altında ele alınan hususlar değerlendirildiğinde diğer bölümlere kıyasla daha tutarlı bir çerçeveye oturmaktadır. Yazar burada lisan kavramının nasıl tanımlanacağından başlayarak, farklı gramer teorileri, lisanın kökeni, sözel seslerin oluşumu, telaffuzu, algılanması ve anlaşılması üzerinde durmuş ve son olarak linguistik gelişim aşamalarından bahsetmiştir. Yazar kitap boyunca olduğu gibi burada da çeşitli teorilerden bahsetirken ilgili kuramcılarının fikirlerine işaret etmiştir. Ancak alanın en önde gelen kuramcılarının biri olan Chomsky’nin fikirlerine işaret ederken diğerlerinin aksine Chomsky’nin eserinin ismine açıkça yer vermesi dikkat çekicidir (s. 240). Bu husus konuyla ilgili temel eserlerin tanıtılması gibi bir kaygı taşıdığı hissettirmektedir.

Eserin son bölümü olan “Düşünmek” başlıklı altıncı bölüm, “Mukavemet Etmek, Kavram Oluşumu ve Kavramsal Yapı” ile “Problem Çözme” ünitele-
rini içermektedir. Anlaşılabacağı üzere burada zihinsel süreçlerin pratik yönü konu edinilmektedir. Yazar bu bölümde düşünmenin ilkeleri ile mantık ilke-
leri arasındaki benzerlik ve farklılıktan yola çıkarak insanın muhakeme yeti-
sini ele almakta akabinde problem türleri ve problem çözmeye zihnin geçtiği
süreçler hakkında bilgi vermektedir. Bu bölüm de eserin genel anlatım tarz
ve karakterini yansıtmaktadır.

Dil ve Üslup

Eser dil açısından açık, akıcı ve anlaşılır bir niteliğe sahiptir. Bilimsel çalışma-
lara, teknik kavram ve kuramlara sıkça atıfta bulunması bilişsel psikoloji hak-
kında genel çerçevede bilgi verme amacındaki bir kitap için açıklık ve anlaşıl-
ırlığa hanel getiren bir unsur değildir. Fakat üslup açısından değerlendirildi-
ğinde eserde giriş gelişme ve sonuç şeklinde ilerlenen bir anlatım örgüsü bu-
lunmamaktadır. Bir konuda birden fazla deney, teori ve kuramdan bahsedil-
mesi ile birlikte ana konudan uzaklaşmakta ve bazen konu detay içerisinde
kaybolmaktadır. Çeviriden kaynaklanan bazı güçlükler de eklenince eser
amacından uzaklaşmakta ve okuyucu nezdinde anlaşılabilirliğini yitirmektedir.
Buna karşın eserde bol miktarda yer alan şema, tablo ve grafikler anlaşılabilirlik
problemini hafifletmekte ve okuyucuya kavrayış noktasında destek sağla-
maktadır.

Hitap Kitleleri

Yazar, ulaşmayı hedeflediği muhatap kitleleri ile ilgili bir açıklamada bulun-
mamıştır. Ancak eserin yazım tarzı, tasnifi ve muhtevası incelendiğinde özel-
likle ders kitabı olarak öğrencilere ve bilişsel psikoloji ile akademik düzeyde
ilgilenen kişilere hitap ettiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça Kullanımı

Eserde bilişsel psikoloji konuları literatüre dayandırılarak sunulmuştur. Bu
nedenle her ünite ve her alt başlıkta konuyla ilgili birçok araştırmacının ça-
lışmasına atıfta bulunulmuştur. Söz konusu atıflar metin içi notu olarak veril-
miştir. Metin içi notunda yazarın ismi ve eserinin yayın yılı bilgisi verilmek-
tedir. Oldukça zengin bir referans çerçevesi olan eser ilginç bir şekilde atıfta
bulunulan eserlerin künye bilgilerinin yer aldığı bir kaynakça bölümüne sa-
hip değildir. Bu durum akademik seviyede bilgi veren bir kitap için meydana
gelmemesi gereken bir eksiklik. Zira bu şekilde yapılan atıflarda eser ismi,
yayıncı vb. bilgiler kapalı kalmakta, ileri incelemeler için okuyucu bir başvuru
kaynağından mahrum olmaktadır.

Sonuç

Genel hatları açısından değerlendirilen eser, taşıdığı bazı eksikliklere rağmen bilişsel psikoloji konuları hakkında akademik düzeyde bilgi sahibi olmayı arzulayan kişiler için alternatif bir kaynak olarak görülebilir. Eserin eksi yönleri yöntem, üslup ve tasnif hususundaki zikredilen eksiklikleridir. Olumlu ve kendisini en çekici kılan yönü ise okuyucuyu doyuran zengin bir referans çerçevesine dayanmasıdır.